

Kaksi balladia — kaksi laulukerrostumaa

Anneli Asplund

Wilhelmi ja Liisunen

Ylioppilas J. S. Liipola lähetti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle v. 1892 kokoelman Kosken pitäjältä Varsinais-Suomesta muistiinpanemiaan kansanlauluja. Keräelmästä lausuttiin erityiset kiitokset, koska siihen sisältyi harvinaisen täydellinen muistiinpano kalevalamittaisesta Tapanin virrestä.¹ Liipolan keräelmää on syytä kiittää vielä uudestaan, sillä se sisältää toisenkin harvinaisuuden, uusimittaisen balladin ”Wilhelmi ja Liisunen”. Se on kansanrunousarkiston kokoelmien ainoa verrattain täydellinen kyseisen balladin toisinto. Vain kerran tämän jäkeen, kahtakymmentä vuotta myöhemmin, saatiin arkistoon samasta laulusta neljä säkeistöä sisältävä katkelma.² Ilman Liipolan muistiinpanoa olisi ollut kuitenkin vaikea yhdistää katkelmallista toisintoa oikeaan taustaansa. Seuraavassa Liipolan muistiinpano:³

Minun äitini on niin vihainen
Niin etei hän kuule ja eikä näje
Oh ho! Ja ja!

Minun hä lupas huuvil piästä
Hell Wilhelmi lupais oksil vetää

Huarat ja portot ne huuvil piästä
Ryövärit ja kälmit oksil veretä
Oh ho! Ja ja!

Hell Wilhelm satuloitti harmaan konkaris
Ja pani Liisuisen siihen pääl nii

Sitt kui he oli menneet jo vähä matkaa
Ei Liisuinen puhunut enää yhtään sanaa
”Onks satul sull nii ahras,
Vai onks tiä sul pitk?”

”Ei satul ol ahras
Vaan tiä on pitkä.”

Sitt ajoivat ne yhrel viherjäisel kerol
Liisuinen synnytt siin kaksi poikaa
Oh hoh! Ja ja!

¹ Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Keskustelemukset vv. 1891—1892. Suomi III: 6, s. 58.

² SKS. Muurla. V. Saariluoma 124. 1912.

³ SKS. Koski TI. J. S. Liipola VK 54: 4. 1892.

Liisuisen tuli sitt jano kova
Hell Wilhelmi kiiruust koht vettä tuamaa
Kahrella omalla kengälles
Oh ho! Ja ja!

Hell Wilhelmi kiiruust koht takasi
Sano: Onkos se tosi kui lintuine laul
Oh ho! Ja ja!

Yks lintune laulo sitt kaivon kannel
Ett Liisuisen piräis oleman kuall
Oh ho! Ja ja!

Hell Wilhelmi otti kullatun miakan tupest
Pisti harmaan konkaris läpitse

Pani hän miakkas sitt kivee vastaa
Pist oman syrämes läpitse
Oh ho! Ja ja!

Sinne kerol kuoli juur neljä henkee
Hell Wilhelmi, Liisu ja kaksi poikaa, Oh ho! Ja ja!

Kyseessä on laulu, jonka tapahtumat saavat alkunsa balladitraditiolle ominaiseen tapaan jostakin konfliktitilanteesta. Liisunen on joutunut riitaan äitinsä kanssa ja valittaa tämän uhanneen piestä hänet ja hirttää herra Wilhelmin, hänen rakastettunsa. Molemmat lähtevät äidin vihaa pakoon. Matkalla Liisunen alkaa kuitenkin voida huonosti ja synnyttää kaksi poikaa viheriäisellä kedolla. Wilhelmi lähtee hakemaan vettä, mutta saa kaivolla linnun välityksellä viestin, että Liisunen on kuollut. Wilhelmi palaa kiireesti takaisin, löytää Liisusen ja kaksi poikaansa kuolleina sekä surmaa lopuksi itsensä. — Teksti on epätäydellinen, sillä laulaja, Johanna Liipola, oli kertonut osanneensa nuorempana laulun kokonaan, mutta unohtaneensa siitä osan. Toisinto on muodoltaan kömpelö, siitä puuttuvat kokonaan loppusoinnut eivätkä säkeistöt rytmisesti vastaa toisiaan. Niissä on säkeitä milloin kaksi, milloin kolme. Kertosäe on joskus merkitty näkyviin, joskus ei. Huolimatta ulkonaisista puutteellisuuksistaan muistiinpano on kiintoisa.

Lähimmät vastineet

Balladin lähintä esikuvaa ei tarvitse etsiä kaukaa, sillä se tavataan suomenruotsalaisilla nimellä Lilla Lisa.⁴

Lisa istuu äitinsä kanssa kamarissa. Äiti tiedustelee, miksi Lisalta valuu maitoa rinoista. ”Ei se ole maitoa, vaikka niin luulette, vaan simaa, jota eilen join.” Äiti lyö tytärtä poskelle ja kieltää valehtelemasta. ”En voi kätkeä totuutta, herra Riddarvall on vieteltyt minut.” ”Sinut annan piiskata, Riddarvallin hirttää.” Lisa lähtee Riddarvallin luo: ”Tervetuloa, miten äitisi voi?” ”Äitini on kauhean vihainen, hän ei kuule eikä näe mitään selityksiä. Minut hän pieksettää, sinut hirtättää.” Lisa ja Riddarvall lähtevät

⁴ Otto Andersson, Finlands svenska folkdiktning V₁:72. Helsingfors 1934.

pakomatkalta. Välillä Lisa haluaa levätä ja synnyttää metsässä kaksi poikaa. Riddarvall lähtee hakemaan vettä, mutta saa matkalla linnun välityksellä tiedon, että Lisa on kuollut. Hän palaa takaisin ja löytää Lisan sekä lapset kuolleina. Riddarvall syöksyy miekkaansa.

Ruotsissa balladi on ollut yleinen. Arwidsson julkaisi sen nimellä *Krist lilla och Herr Tideman*.⁵ Geijer-Afzeliuksen kokoelmassa se esiintyy nimellä *Herr Redevall*.⁶ Ruotsalainen traditio kokonaisuudessaan sisältää suurin piirtein samat motiivit kuin suomenruotsalainenkin muoto. Ruotsissa laulun leviämistä edisti sen julkaiseminen arkkina ensimmäisen kerran jo vuonna 1776. Tästä otettiin kolme uutta painosta vuoteen 1802 mennessä. Lisäksi tunnetaan kolme muuta toisistaan poikkeavaa painosta. Vanhin suomenruotsalainen teksti on muistiinpantu 1840-luvulla ja perustuu vanhimpaan arkipainokseen.⁷ Ruotsinkielisen väestön piirissä suulliseen leviämiseen perustuva traditio lienee kuitenkin elänyt arkkitradition ohella. Siihen viittaavat toisoinnoissa olevat arkkien muodosta poikkeavat piirteet.⁸

Tanskassa balladi tunnetaan nimellä *Redselille ja Medelvold*, ja toisintoja siitä on puolisansataa.⁹ Balladia on laulettu myös Norjassa ja Islannissa.¹⁰ Lisäksi samaa aihetta käsitteleviä balladeja ovat laulaneet ainakin saksalaiset, hollantilaiset, englantilaiset, ranskalaiset ja slovakit.¹¹

Kaksi motiivia

Liipolan muistiinpanossa on kaksi kiintoisaa motiivia. Viides säikeistö kuuluu

Sitten kun he oli menneet jo vähä matkaa
ei Liisunen puhunut enää yhtään sanaa.

⁵ A. I. Arwidsson, *Svenska fornsånger*, nr. 54 A. Stockholm 1834.

⁶ E. G. Geijer & A. A. Afzelius, *Svenska Folkvisor*, nr. 51, Stockholm 1880. Bengt. R. Jonssonin teokseen *Svensk balladtradition I* (Uppsala 1967) sisältyvässä ruotsalaisten balladien luettelossa laulusta käytetään nimeä ”Lisa och Nedervall”.

⁷ Bengt R. Jonsson, *Svensk balladtradition I*, Uppsala 1967, s. 652, ss. 747—748.

⁸ Andersson, *FSF* V.1:72, B 16, 19, 20, C 12—15, D 14, 16, 18, 19.

⁹ Svend Grundtvig, *Danmarks gamle folkeviser V*, Kjöbenhavn 1877—78, no 271.

¹⁰ Grundtvig, no 271.

¹¹ John Meier, *Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien I*, Leipzig 1935, no 7; F. J. Child, *The English and Scottish Popular Ballads*, New York 1962, no 5 ja 15.

Säkeistölle ei ole lainkaan vastinetta Lilla Lisa-balladin toisinoissa. Se puuttuu myös ruotsalaisista vastineista. On kuitenkin eräitä muita suomenruotsalaisia balladitekstejä, joihin mainittu motiivi sisältyy:

Esim.

Sillibrand körde genom niomilar skog
men intet han talte det ringaste ord.¹²

ja:

Kung Vallemo han red sig genom tolvmilars skog
aldrig talte han det ringaste ord.¹³

Edellinen säepari on Sillibrand och Lilla Lena- ja jälkimmäinen Kung Vallemo-nimisestä balladista. Samoin myös muusta ruotsinkielisestä materiaalista on löydettävissä sama säkeistö:

Esim.

Så redo de sig öfver den
trettimila skog
Och intet talte Hillebrand
ett endaste ord.¹⁴

Toinen Liipolan toisinnon kiintoisista motiiveista on kuudennessa ja seitsemännessä säkeistössä:

Onks satul sul nii ahras
Vai onks tiä sul pitk?

Ei satul ol ahras
Vaan tiä on pitkä.

Motiivi puuttuu kokonaan suomenruotsalaisista toisinoista eikä sitä ole löytynyt myöskään muista suomenruotsalaisista teksteistä. Ruotsalaisista vastineista se niin ikään puuttuu. Sen sijaan se sukeltaa esiin jälleen tanskalaisissa tois-

¹² Andersson, FSF V₁:71 A 18.

¹³ Andersson, FSF, V₁:25 A 28.

¹⁴ Geijer-Afzelius, no 2: 28.

noissa. Tällöin kerrotaan, kuinka Redselille yrittää ratsastaa sekä valkealla että harmaalla hevosella, mutta kummallakaan matka ei suju. Päähenkilöiden välillä käydään seuraava sananvaihto:

Og synes du, at sadelen er dig for trang
eller vejen den er dig saa saare lang.

Nej, ikke saa er sadelen mig for trang
men vejen den er mig saa saare lang.¹⁵

Satula-motiivi muissa balladeissa

Satula-motiiville ei löytynyt vastinetta balladin ruotsalaisista toisinoista. Se on silti löydettävissä muusta ruotsalaisesta traditiosta samaan tapaan kuin ensimmäinen motiivi. Esim. Fru Margareta-nimisen balladin juonessa on läheisiä yhtymäkohtia käsiteltävänä olevaan lauluun:

Fru Margareta ja Herr Päder ratsastavat metsässä. He saapuvat vihreään lehtoon, jossa Margareta haluaa levätä hetken.

Och hwartt görs tigh thenn sadell så trongh
Eller görs tigh thenn wägenn så longh?
Änn icke görs migh thenn sadell så trongh
Fast mere görs migh thenn wägenn så longh.

Margareta synnyttää kaksi poikalasta. ”Mitä teemme lapsille?” Herr Päder ehdottaa, että he veisivät lapset eräälle naiselle, joka kyllä kasvattaa ne. ”Sinä annat hänelle kultaisen lippaasi, minä hevoseni.” Näin tapahtuukin, jonka jälkeen he ratsastavat Päderin äidin luo. ”Miksi morsiamesi on niin kalpea?” ”Hän ikävöi äitiään”, vastaa Päder. Margareta johdatetaan morsiushuoneeseen. Aamulla äiti kysyy, miksi morsiamen ja sulhasen välillä on miekka. ”Siksi on miekka välillämme, että hän nukkuisi neitona vierelläni”, vastaa Päder.¹⁶

Sama balladi tavataan Geijjer-Afzeliuksen kokoelmassa kahtena toisintona Herr Äster och Fröken Sissa sekä Herr Råstigh.¹⁷ Kummastakin puuttuu

¹⁵ DgF 271 M 16.

¹⁶ Arwidsson, no 132.

¹⁷ Geijjer-Afzelius, no 32.

tosin puheena oleva satula-motiivi. Sen sijaan ne muuten ovat Arwidssonin toisintoa täydellisemmät. Niihin kuuluu lisäksi kohta, jossa sankari tiedustelee, mitä lahjoja neito on saanut hänet aikaisemmin vietelleeltä mieheltä. Tällöin käy ilmi, että sankari itse osoittautuukin lasten isäksi. Hääyön jälkeisenä aamuna sankarin äiti tiedustelee, miksi tämä ei ole nukkunut morsiamensa vierellä. Sankari vastaa luvanneensa neidon isälle, että antaisi morsiamensa olla kuusi viikkoa neitseenä. Tällä tavoin päähenkilöt yrittävät salata muilta morsiamen raskaanaolon tai lasten syntymisen.

Tämän balladin muutamissa muissa toisinoissa tavataan satula-motiivi, samoin tanskalaisissa ja islantilaisissa vastineissa.¹⁸ Muita satula-motiivin sisältäviä ruotsalaisia balladeja ovat Sonens sorg, ja sen sekä tanskalaiset että norjalaiset versiot. Lisäksi sitä tavataan tanskalaisessa Bolde Hr. Nilaus' Lön -balladissa.¹⁹

Skotlannissa on 1700-luvulla pantu muistiin balladi, jossa sankari kohtaa kuusi neitoa kävellessään alamaassa. Hän vie nuorimman äitinsä luo, mutta tyttö vastustelee matkalla, jolloin tältä tiedustellaan:

O lady, sits your saddle awry,
Or is your steed for you owre high

johon neito vastaa:

My saddle is not set awry,
Nor carries me my steed owre high

But I am weary of my life
Since I maun be Lord Bothwells wife

Sankarin linnassa ryhdytään valmistelemaan häitä. Sulhanen tiedustelee, miksi morsian on niin ynseä, jolloin tämä kertoo odottavansa lasta toiselle miehelle. Kun neito on kertonut, minkälaisia lahjoja hän on saanut hänet vieteelleeltä mieheltä, käy ilmi, että viettelijä onkin ollut juuri herra Bothwell. Laulu saa onnellisen

¹⁸ DgF 277.

¹⁹ DgF 272, 270.

lopun.²⁰ Skotlantilainen balladi vastaa tapahtumiltaan suurin piirtein ruotsalaisia balladeja Fru Margareta ja Herr Äster och fröken Sissa. Myös muissa englanninkielisissä balladeissa on löydettävissä satula-motiivi.²¹

Suuri balladipesye

Molemmat suomenkieliseen toisintoon kuuluvat motiivit näyttävät kulkeutuneen balladista toiseen. Näistä jälkimmäinen ja kiintoisampi, jota olen kutsunut satula-motiiviksi, on Skandinaaviassa esiintynyt neljässä erilaisessa, mutta kuitenkin pohjaltaan samaa aihetta sivuavassa balladissa. Pääteemana on kihlattu morsian, joka yllättäen joutuu lapsivuoteeseen. Toisinaan asiat saavat onnellisen käänteän, sulhanen osoittautuu lasten isäksi. Toisen päätännän mukaan morsian kuolee synnytykseen, ja onneton isä havaittuaan lapset ja näiden äidin kuolleiksi ollessaan itse vettä hakemassa surmaa lopuksi itsensä. — Olen edellä seurannut vain paria motiivia. Mutta näiden lisäksi koko tässä balladipesyessä voitaisiin samalla tavoin lähteä jäljittämään myös muita näiden laulujen motiiveja tai episodeja, jotka risteilevät laulusta toiseen.

Kun Grundtvig pani kokoon teostaan Danmarks gamle Folkeviser, hänelle tuotti ilmeisiä vaikeuksia ratkaista, mitkä nyt käsiteltävän balladipesyeen toisinnot hän sijoittaisi samalle numerolle. Näin juuri yllä ilmenneestä syystä: samat piirteet, motiivit ja episodit risteilevät sekavasti useiden eri skandinaavisten toisintojen puitteissa. Grundtvig päätyi ratkaisuun, jossa samaa aihetta käsittelevät balladit sijoitettiin kymmenkunnalle eri numerolle peräkkäin. Jokainen näistä käsittelee samaa aihetta, raskaana olevaa morsianta. Yhteisenä perusideana on tabun rikkominen, joka paljastuu usein satula-motiivin välityksellä. Tavallisesti rikosta seuraa rangaistus, päähenkilöiden kuolema. Tanskalaisessa julkaisussa balladit ovat:

Bolde og Hr Nilaus' Lön	no 270
Redselille og Medelvold	no 271
Sönnens Sorg	no 272
Stalbroders Kvide	no 273

²⁰ Gil Brenton. Child, no 5 G 6—8.

²¹ Child, s. 65.

Brud ikke Mö	no 274
Hr Find og Vendelrod	no 275
Ingelilles Bryllup	no 276
Brun i Vaande	no 277
Peder og Malfred	no 278
Oluf og Ellinsborg	no 279
Iver Hr. Jonsson	no 280

Näille tanskalaisille balladeille on, kuten olen osoittanut, vastineita myös muussa skandinaavisessa traditiossa.

Balladipesyettä vastaava saksalainen muoto tunnetaan nimellä Geburt im Walde, ja sillä on taas yhtymäkohtia eräisiin muihin saksalaisiin balladeihin.²² Hollantilainen versio puolestaan on lähellä saksalaista muotoa.

Englanninkielisten balladien joukossa on kaksi, jotka kuuluvat kiistatta kyseiseen balladipesyeeseen. Satula-motiivin yhteydessä jo aikaisemmin tuli esiin Gil Brenton. Toinen on tanskalaista Sönnens sorg-laulua läheisesti muistuttava Leesome Brand.²³ Ranskalaisesta balladista J'entends le rossingnolet tunnetaan kaksi toisistaan hieman poikkeavaa muotoa. Ensimmäisessä tyttö ei halua äitiään avuksi synnytyksessä, jolloin mies lähtee hakemaan apua omalta äidiltään. Tänä aikana tyttö kuolee. Jälkimmäinen muoto sisältää skandinaavisen vedennouto-motiivin.²⁴ Slaavilaisista kansoista ainakin slovakit tuntevat tämän aiheen; heillä loppu on saanut omaperäisen käänteen. Siinä syntynyt lapsi kasvatetaan papiksi, joka sittemmin lukee messun onnettomien sukulaistensa puolesta.²⁵

Anteruksen virsi

Wilhelmi ja Liisunen on ainoa riimillisen kerrostuman suomenkielinen balladi, joka sisältää satula-motiivin. Suomenkielisessä traditiossa sitä ei kuitenkaan tavata nyt ensimmäistä kertaa. Motiivi esiintyy kalevalamittaisessa Anteruksen

²² Meier, ss. 66—69.

²³ Child, nr 15.

²⁴ Jerome Bujead, Chants et Chansons populaires des provinces de l'Ouest, I 198. Niort 1866.

²⁵ Karol Strekelj, Slovenske narodne pesmi, Nr 129, Ljubljana 1895—98.

virressä, jota on eniten tallennettu Keski-Inkeristä. Täällä tehtyjä muistiinpanoja on 33. Volmari Porkan Hevaalta tallentaman toisinnon satula-motiivi kuuluu:

Ylen mies, ylen hyvään
Kysytteli neioiltaan:
Mingän siul vaivat on vatsassaa
Ja surut syämessääs?
Olisko siul raskas kultaratsu
Vai raskas hoppeea ratsu
Meijelään tuotaces?
Vai oli paglasit kovasta
Vai oli vyöstä kiinteältä

Neitoi vassen vastaali:
Ei olt raskas kultaratsu
Eikä raskas hoppeea ratsu
Teijelään tuotaessa
Eikä olt paglaist kovasta
Eikä vyöni kiinteästä
Ei olt sitä kivveä
Miss en pant paglojaan
Ei olt sitä mätästä
Miss en vyötään sittoont
Miul oli vaivat vatsasaan
Ja surut syämessään.²⁶

Laulun tapahtumat noudattelevat pääpiirteittäin juonta, jonka mukaan Antero (Ylen mies ylen hyvään, Iivana Kojosenpoika, Manteroin matala seppo, Tuurikainen, Minun vedroi veljyeen) lähtee kosimaan Tuonelta (Konnulla) neitoa, mistä häntä yleensä kielletään, neito kun on aikaisemmin hylännyt muut kosijat. Antero kuitenkin saa tytön omakseen suoritettuaan erilaisia ansiotöitä. Seuraavassa vaiheessa neito alkaa sairastaa, jolloin Antero tiedustelee, onko raskas kultaratsu vaiko paula liian kireällä. Neito kieltelee, ja sanoo vaivan olevan sydämessään. Toisinaan satula-motiivi puuttuu ja kerrotaan vain kuinka Antero lähtee hakemaan apua Viron noidilta. Nämä lupaavat tervehtymistä. Mutta kun Antero on paluumatkalla, hän kuulee kellojen soivan, näkee hautaa kaivettavan ja saa vihdoin kuulla neitonsa kuolleen. Antero iskee miekalla itseään. Välistä myös sanotaan hänen iskeneen kerran itseään, toisen kerran neitoaan. Laulussa on erotettavissa episodeja ja motiiveja, joille on vastineita myös muussa kalevalamittaisessa epiikassa.

Julius ja Kaarle Krohn, Väinö Salminen sekä Uno Harva olivat kaikki yhtä mieltä siitä, että Anteruksen virsi on suomalainen muunnos yleiseurooppalaisesta ”Rakastetun kuolo”-balladista, jota on Suomessa laulettu myös riimillisenä.²⁷

²⁶ SKVR IV: 1920.

²⁷ Julius Krohn, Ennen tuntematon ritari-balladi keskiajalta. Valvoja 5. Kaarle Krohn, Kantelettaren tutkimuksia II. Helsinki 1900.

Martti Haavio on käsitellyt samaa laulua tutkimuksessaan ”Neitsyyden mysteeri ja viettelijä”.²⁸ Hän esittelee ensin inkeriläisen runon episodit ja osoittaa niille vastineita eri ulkomaisista lähteistä. Hän tekee selkoa myös niistä suomalaisista runoista, joiden osia sisältyy Anteruksen virteen. Haavion käsityksenä on, että kysymyksessä on alunperin lounaissuomalainen balladi, johon sepittäjä sai aiheen ns. Morsian joka ei ollut impi -ryhmään kuuluvasta balladista. Sepittäjä käytti myös toista lähdeettä, koulusta kotiin palaavan pojan laulua. Myöhemmässä vaiheessa inkeriläinen uudestirunoilija korvasi unohtamiaan jaksoja ottamalla uusia toisesta inkeriläisestä, ns. Äidin kuolo -laulusta, sekä yleiseurooppalaisesta Morsiamen kuolo -balladista. Haavio päätyy tulokseen: ”Tosiasiallisesti se (Anteruksen virsi) on kuitenkin samantapainen kuin ’cento’, tilkkuvaateruno, jollaisia latinaksi kirjoittavat kvasirunoilijat laativat — he näet sijoittelivat etevien runoilijain säkeitä uusiksi kokonaisuuksiksi, jolloin syntyi juoneltaan uusia luomuksia.”²⁹

Haavion oletama tapahtumasarja on täysin mahdollinen. On kuitenkin huomattava, että varhaisempi käsitys Anteruksen virren ja Rakastetun kuolo -balladin läheisestä sukulaisuudesta, saattaa olla yhtä oikeutettu kuin laulun kytkeminen Haavion tavoin kiinteästi nimenomaan Morsian joka ei ollut impi -pesyeseen.

Skandinaavisessa traditiossa, samoin saksalaisessa tätä balladia vastaavissa lauluissa on myös ollut kysymys neidosta ja nuorukaisesta, jotka Haavion sanontaa käyttäen ovat rikkoneet neitsyyden mysteeriä vastaan.³⁰ Tosin tämä episodi on suomalaisista uusimmaisista Rakastetun kuolo -balladin toisoinnoista jäänyt kokonaan pois. Se kuitenkin tavataan niinkin läheisissä esikuvissa kuin suomenruotsalaisissa vastineissa.³¹ Sekä saksalaiselle että ruotsalaiselle Rakastetun kuolo -balladille on ominaista, että tabun rikkomis-episodi toisinaan esiintyy, toisinaan ei. — Yhtä hyvällä syyllä voitaisiin siis olettaa, että kantamuotona on

²⁷ Väinö Salminen, Länsi-Inkerin häärinot. SKS Toim. 158. Helsinki 1917, s. 15; Uno Harva, Varsinais-Suomen henkistä kansankulttuuria. Varsinais-Suomen historia III: 1. Pori 1935, s. 166.

²⁸ Martti Haavio, Kansanrunojen maailmanselitys. Helsinki 1955, ss. 234—276.

²⁹ Haavio, s. 271.

³⁰ Meier III: 3, Ritter und Magd.

³¹ Andersson, FSF V₁:65 A—E.

ollut Rakastetun kuolo, johon sitten on substituoitu eri lähteistä uusia motiiveja ja episodeja.

On myös olemassa kolmannen kantamuodon mahdollisuus. Tutkiessaan Ansiotyökosinta-episodin slaavilaisia vastineita Matti Kuusi on viitannut yhtäläisyyteen sen ja englantilaisen balladin *The Elfin Knight* välillä.³² Keski-inkeriläisessä Ansiotyökosinta-episodissa sankari saadakseen neidon joutuu juoksemaan neulojen neniä myöten, punomaan ruumenköyden, solmimaan munan ja kylpemään tulisen saunan. Englantilaisessa balladissa kosijan ja kosittavan välillä käydään seuraava sananvaihto:

Can you make me a cambrick shirt,
Parsley, sage, rosemary and thyme

Without any seam or needle work?
And you shall be a true lover of mine.

Can you wash it in yonder well,
Where never sprung water nor rain ever fell?

Can you dry it on yonder thorn,
Which never bore blossom since Adam was born . . .

Can you find me an acre of land
Between salt the water and the sea sand?

Can you plow it with a rams's born,
And sow it all over with one pepper corn

Can you reap it with a sickle of leather,
And bind it up with a peacock's feather? . . .³³

Tuonelta kosinta ja siihen kiinteästi liittyvä Ansiotyöepisodi on yleinen keski-inkeriläisessä Anteruksen virressä. Miksipä ei siis juuri tämä jakso voisi olla alkuperäisenä inkeriläisen Anteruksen virren kantamuotona? Myöhemmässä vaiheessa mukaan olisi sitten liittynyt motiiveja ja episodeja sekä Rakastetun kuolo-

³² Matti Kuusi, *Mitättömistä aineksista*, KV 41, s. 203.

³³ Child, no 2, G.

ja Morsian joka ei ollut impi -balladeista että Äidin kuolo- ja Koulusta kotiin palaavan pojan runoista.

Oli kantaballadina kuitenkin Krohnién tai Haavion olettama tai vaikkapa slaavilais-keskieurooppalaisen Ansiotyökosinta-episodin sisältänyt muoto, tosiasiaksi kuitenkin jää, että sitä ei pystytä rekonstruoimaan enää varmasti. Tällainen kantamuoto on hypoteettinen, jonkinlainen ideaalityyppi, joka on kokoonpantu eri toisinoista. Juuri Haavion olettamaa muotoa ei ole löydettävissä yhdessäkään toisinnossa täsmälleen samanlaisena.³⁴ Kun Anteruksen virsi on sijoitettava kansainväliseen yhteyteensä luokitusjärjestelmää laadittaessa, ei voida käyttää ideaalityyppejä tai hypoteettisia muotoja, vaan ainoastaan reaalisia toisintoja, niitä muistiinpanoja, joina laulut ovat säilyneet.

Balladien luokitusmetodeista

Keskeisintä balladintutkimuksessa on tällä hetkellä kansainvälisen luokitusjärjestelmän laatiminen.³⁵ Mihinkään lopulliseen järjestelmään ei kuitenkaan ole vielä päästy. Ainoa täysin valmis tyyppiluettelo on Jonas Balysin liettualaisia balladeja koskeva, ja sen pohjana on temaattinen jako.³⁶ — Grundtvig ja Child julkaistessaan tanskalaisia ja englantilaisia balladeja käyttivät niin ikään samantapaista metodia, jonka mukaan ydinainekseltaan samanlaisia lauluja pyritään sijoittamaan lähekkäin. Lisäksi viitataan muuhun yhteiseen motiiviainekseen. Näitä teoksia on jouduttu käyttämään tyyppiluettelon tavoin kansainvälisen järjestelmän puuttuessa.³⁷ Jälkimmäisen osalta on esitetty kritiikkiä varsinkin siitä syystä, että joidenkin ryhmien kohdalla on liioiteltu samankaltaisen motiiviaineksen merki-

³⁴ Haavio, s. 270.

³⁵ V. 1966 kokoontui ensimmäisen kerran Freiburgissa joukko eurooppalaisia ja amerikkalaisia balladintutkijoita suunnittelemaan kansainvälisen luokitusjärjestelmän laatimista. Kts. tämän ja myöhempien kokousten pöytäkirjoja, toim. Rolf W. Brednich, Tagungsprotokoll von Arbeitstagung über Fragen des Typenindex der eur. Volksballaden. Berlin 1966, 1969, 1970, 1971.

³⁶ Jonas Balys, Lithuanian narrative Folksongs. Washington 1954.

³⁷ Esim. Bengt R. Jonssonin ruotsalaisten balladien luettelon runkona on Danmarks gamle folkeviser.

tystä, vaikka selvää suhdetta tiettyjen balladien välillä ei olisikaan.³⁸ Kuten Grundtvigin teos skandinaavisen, on Childin julkaisu anglosaksisen balladin tutkimuksen kulmakivi. Amerikkalaiset tutkijat Coffin, Laws ja List ovat esittäneet Childin materiaaliin perustuen luokitusmalleja, jotka tähtäävät temaattisen ydinaineksen löytämiseen.³⁹ Jokseenkin samantapaisin perustein ollaan laatimassa kansainvälistä luokitusta, ns. Freiburgin systeemiä. Perusideana on, että balladi käsitellään temaattisena kokonaisuutena. Balladit jaetaan eri aihepiireihin, ja hyväksi käytetään kunkin maan omia luettelointeja ja systeemejä sikäli kuin niitä on olemassa. Työn edistyessä yritetään saada aikaan sellainen järjestelmä, jossa eri maiden yhteiset temaattiset ainekset tulisivat mahdollisimman täydellisesti esiin.⁴⁰

Amerikkalainen tutkija D. K. Wilgus suositaa kuitenkin omaa metodologiaan, joka perustuu siihen käsitykseen, että useimpia balladeja ei käytännössä voi luokitella ainoastaan yhteen teemaryhmään. Tässä yhteydessä hän tuo esiin käsitteen ”narrative (tai thematic) unit”, jonka hän määrittää seuraavasti: Balladi koostuu yhdestä tai useammasta temaattisesta yksiköstä, jotka eivät kuitenkaan ole motiiveja vaan suurempia kokonaisuuksia. Nämä puolestaan koostuvat motiiveista.⁴¹ — Itse asiassa käsite ”narrative” tai ”thematic unit” on kai melko lähellä vanhastaan käytettyä episodi- tai kohtaus-termejä. — Wilgus on kritisoinut Freiburgin systeemiä lähinnä siksi, että balladit siinä pyritään järjestämään temaattisesti ennen kuin tarkalleen tiedetään, mitkä niiden teemat oikeastaan ovat. Luokitus- ja analyysitasot pohjautuvat sellaisiin tekstuaalisiin muoto- ja tyylliseikkoihin, jotka sinänsä ovat toisarvoisia tekijöitä. Näitä ovat esim. toimivien henkilöiden sukupuoli, luonnolliset tai yliluonnolliset piirteet tai heidän sosiaalinen asemansa. Yksityiskohtat ovat liian hallitsevia, sanoo Wilgus.⁴² Hän itse pyrkii rakentamaan jonkinlaista strukturalistista systeemiä, vaikka ei

³⁸ Balys, s. 13.

³⁹ Tristramp P. Coffin, *The British traditional ballad in North America*. Philadelphia 1950; Malcom G. Laws, *Native American Balladry*. Philadelphia 1950; George List, *Toward the Indexing of Ballad Texts*. *Journal of American Folklore* 1968.

⁴⁰ Brednich, *Tagungsprotokollen* 1966, 1969.

⁴¹ D. K. Wilgus, *Type index of Anglo-American narrative songs*. *Journal of the Folklore Institute* VII. 2/3. 1970, s. 173.

⁴² ed. s. 168.

haluakaan tunnustautua kokonaan proppilaiseksi tai dundesilaiseksi. Hänen käsitksensä on, että Proppia ja Dundesia huolellisemmin on otettava huomioon nimenomaan tämän perinteenlajin ominaisuudet.⁴³

Suomalaisia balladeja on joitakin poikkeuksia lukuunottamatta julkaistu meillä vain SKVR:ssä. Näitä luokiteltaessa eräs problemaattisimmista kysymyksistä lienee se, millä tavalla on suoritettava rajankäynti balladin ja muun kalevalamittaisen epiikan välillä. Balladin kriteerien määrittäminen on tosin ongelma, joka on jatkuvasti avoin muuallakin. Luokiteltaessa suomenkielisiä balladeja Freiburgin systeemin mukaan, laulun päätteeman tai ydinaineksen määrittäminen tuottaa vaikeuksia. Myös tämän systeemin temaattiset ryhmät tuntuvat soveltumattomilta nimenomaan kalevalamittaiseen materiaaliin nähden. Tämä ei koske niinkään riimillistä balladia, koska se selvästi läntisvaikutteisena on yhteneväinen skandinaavisen ja saksalaisen balladiston kanssa. Sen sijaan kalevalamittaiset laulut sisältävät runsaasti samoja motiiveja ja episodeja kuin muukin eurooppalainen traditio, mutta nämä ovat usein sellaisina kombinaatioina, jotka eivät lainkaan vastaa ulkomaisia esikuviaan. Tietysti on poikkeuksiakin, kuten joku Matalaenen, Tapanin tai Inkerin virsi, joka noudattelee rakenteeltaan suurin piirtein skandinaavista versiota. Mutta yleisesti ottaen suuri osa kalevalamittaisen balladiston piiriin lukeutuvasta materiaalista on Freiburgin systeemillä vaikeasti käsiteltävissä. Erityisesti tämä koskee inkeriläisiä lauluja. Wilgusin metodologia käytäen voisi kuitenkin olla mahdollista saada paremmin esiin suomenkielisen balladin ominaispiirteet.

Anteruksen virsi ja temaattiset yksiköt

Tarkastelen seuraavassa, miten Wilgusin metodi soveltuu suomalaiseen balladiin. Yritän analysoida Anteruksen virren toisinnot ja jakaa ne temaattisiin yksiköihin. Valtaosa toisunnoista, 33, on Keski-Inkeristä. Raja-Karjalasta tunnetaan vain muutaman säkeen pituisia katkelmia, joten jätän ne syrjään.⁴⁴ Toisunnoissa

⁴³ Brednich, Tagungsprotokoll 1969, s. 10—11.

⁴⁴ SKVR IV: 486, 492, 534, 560, 561, 1151, 1155, 1427, 1747, 1911—13, 1915, 1916, 1920—27, 2492, 2507, 2516, 2533, 2567, 2609, 2636, 4010, 4026, 4070, 4151. — Olen käyttänyt samaa materiaalia kuin Haavio kuitenkin sillä varauksella, että jokaiseen toisintoon on sisällyttävä ainakin kaksi Anteruksen virreksi katsottavan laulun keskeistä episodiat tai motiiviat. Ei siis riitä, jos esim. toisinto sisältää pelkästään Tuonelta kosinta-episodin.

voidaan erottaa seuraavat episodit ja motiivit.⁴⁵

A	Tuonelta (Konnulta) kosinta	29	tois.
B	Ansiotyöt	17	
C	Sairastuminen	33	
D	Avun haku (Viroon noidille)	23	
E	Satulan ja ratsun tiedust.	21	
F	Kuoleman viesti (kellonsoittaja, haudankaivaja)	22	
G	Itsemurha	13	
H	Viettely (neidon saaminen rekeen)	1	
I	Miehentappajaneito	1	
J	Koulusta kotiin	2	
K	Naisensa surmaaja	2	
L	Kuuden ratsun rakentaminen	6	

Kaaviosta käy ilmi, että A—G on keskeisintä ainesta laulussa. Muut H—L ovat tilapäisiä. Näistä B ei esiinny muuten kuin yhdessä A:n kanssa, D ainoastaan C:n yhteydessä. Osassa toisintoja E ja F ovat yht'aikaa, osassa vaihtoehtoisina. Nämä seitsemän ensimmäistä voidaan jakaa temaattisiksi yksiköiksi siten, että A ja B (tai vain A) muodostavat ensimmäisen, C, D ja E (tai C ja E tai C ja D) toisen, F ja G kolmannen. Anteruksen virren rakennekaavaksi saadaan:

Temaattiset yksiköt

A+B	(tai A)	=	Menestyksellinen kosinta
C+D+E	(tai C+E tai C+D)	=	Rikoksen (tabun rikkominen) paljastuminen
F+G	(tai F)	=	Rikoksen seurauksena rangaistus

Keski-inkeriläinen Anteruksen virsi näyttäisi siis jakaantuvan kolmeen temaattiseen yksikköön.⁴⁶ Jos tähän tapaan onnistuttaisiin analysoimaan koko balladimateriaali, voitaisiin nähdä, minkälaisia kombinaatioita se sisältää, mitkä ovat useimmin toistuvia rakenteellisia kokonaisuuksia, mitkä harvinaisia, millä ta-

⁴⁵ Keski-inkeriläisten toisintojen lisäksi on seitsemän länsi-inkeriläistä tallennetta. Nämä ovat kokoomukseltaan paljon epäyhtenäisempiä kuin keski-inkeriläiset. Tässä yhteydessä kuitenkin riittänee keski-inkeriläisen aineksen esittely.

voin motiivit sijoittuvat eri lauluihin jne. Toistaiseksi on vaikea sanoa, millä tavalla Wilgusin systeemi lopullisesti valmistuttuaan tulee soveltumaan suomalaisiin balladeihin. Tällä hetkellä näyttää siltä, että tämäntapainen rakenneanalyysi sopisi meille paremmin kuin pelkästään temaattinen luokitus. Kysymys siitä, millä Wilgusin luokitusrunko näyttää kun se on valmis ja miten sitä tullaan käyttämään Freiburgin systeemiin nähden, on vielä avoinna.

Anteruksen virrestä Wilhelmin ja Liisusen balladiin

Kalevalamittaisen lauluston rakenteellinen muotoutuminen ja erityisesti inkeriläisten runojen ”sekaisuus” on kaiken aikaa askarruttanut tutkijoita. Selvitellessään Sampo-runoston kokoonpanoa Matti Kuusi kirjoittaa:

Kansanrunolla on niin sanoakseni ’embryologinen’ syntymäedellinen kehityshistoriansa ja syntymänjälkeinen perinnepsyykinen kehityshistoriansa: sen ontogenesis on kollektiivinen vaikka sen varsinainen syntytahtuma on yksilöllinen. Ei ole absoluuttisia runoilijoita, tuskin absoluuttisia säilyttäjiäkään ... jokin 1800-luvun kansanrunotoisinto on sekä kollektiivinen että yksilöllinen, sekä kirjallista varkautta, klišeitä, jäljittelyä ja uudestirunoilua että yhden ylivoimaisen runoilijapersoonallisuuden ja hänen aikansa luomisvoiman ilmaus.⁴⁶

Suomen kohdalla kielelliset seikat ja kulttuurivirtausten monikerroksisuus ovat olleet eriyttämässä vanhempaa, kalevalamittaista lauluperinnettä omaan suuntaansa. Niinpä lauluston käsittely pitkinä temaattisina kokonaisuuksina on vaikeaa, kuten Anteruksen virren yhteydessä voi havaita. Sen eri episodien analysoiminen on työlästä. Martti Haavio osoitti, kuinka Anteruksen virteen on kasaunut joukko eri yhteyksistä peräisin olevia aiheita. Morsian joka ei ollut impi -pese, Rakastetun kuolo ja Äidin kuolo ovat kukin luovuttaneet aineksia lauluun. Kuusi puolestaan viitoitti karjalais-inkeriläisen Ansiotyö-episodin erääksi lähdesuunnaksi englantilaisen balladin. Jokaista Anteruksen virren temaattista yksikköä siis näyttää vastaavan ulkomaisesta traditiosta eri balladi tai balladi-pese.

Riimillisten balladien kohdalla tilanne on toinen. Lainat ovat niin myöhäisiä, etteivät laulut ehtineet paljoakaan muuntua, ennenkuin muodin aika oli ohi.

⁴⁶ Matti Kuusi, Sampo-eeos. SUST XCVI. Helsinki 1949, s. 347.

Esimerkiksi Wilhelmin ja Liisusen balladin tutkiminen ei tuota vaikeuksia, koska se noudattelee rakenteeltaan melko tarkoin skandinaavista esikuvaansa. Mutta riimillisessäkin kerrostumassa on Haavion ja Kuusen luonnehtimaan yhdistelemiseen, ”tilkkuvaaterunouteen” viittovia piirteitä. Jonkun Kreivin sylissä istuneen tai Petollisen morsiamen esikuvina on kaksi tai kolme ulkomaista balladia. Tässä on mahdollisesti alullaan se prosessi, joka kalevalamittaisen lauluston kohdalla oli jo päässyt Inkerissä valloilleen. Jos kulttuurimme urbanisoituminen olisi edistynyt hiukan hitaammin, olisi riimillinen balladikerrostuma kenties — toisaalta hajoten, toisaalta sisäistyen — saattanut kehittyä samantaipaiseksi luovan sotkemisen kentäksi kuin Inkerin kalevalamittainen runous.